

Салиб юришлари - Гарбий Европа рицарларининг мусулмон, православ давлатлари ва турли хил христиан мазхабларига карши олиб борган давомий юришлари. Салиб юришларининг мақсади Фаластинни, биринчи навбатда, Қуддусни салжукий турклардан озод қилиш эди. Бироқ салиб юришлари кейинчалик Балтиқбўйи мажусийларини христианлаштириш. Европада папа ҳукуматига карши ҳаракатларни бостириш ёки папаларнинг сиёсий мақсадларини амалга ошириш воситаси бўлиб қолди.

«Салибчилар» атамаси, салиб юриши иштирокчилари ўз кийимларига салиб (хоч, крест) тикиб олишгани учун, пайдо бўлган. Юриш қатнашчилари гуноҳлардан қокланади деб ҳисоблангани боис, юришда нафакат рицарлар, балки оддий аҳоли, ҳаттоки болалар қатнашган.

Фаластин узок даврдан бери араб давлатлари ҳукми остида эди, улар христианларга багрикенглик билан муносабатда бўлишган. Фаластиндаги христианлар учун муқаддас саналган масканларни зиёрат қилишларига монелик қилишмаган. Салжукий турклар эса бунга йўл қўймаган. Энди христианлар учун Қуддусга бориш олдингидек ҳавфсиз бўлмай қолди. Рим папалари Фаластинни Салжукийлардан тортиб олишмаса, зиёратгоҳларга бориш умуман тўхтаб қолишидан ҳавфсирашди.

Салиб юриши Рим папаси Урбан II ташаббуси билан Қуддус ва Фаластинни мусулмонлардан озод қилиш мақсадида амалга оширилган. Дастлаб папанинг мурожаати факат француз рицарларига қаратилганди, лекин кейинчалик қатта масштабдаги ҳарбий кампанияга айланиб қетди. Салиб юриши ғояси барча Гарбий Европа давлатларини қамраб олди.

Салиб юришининг сабабларидан бири Византия императори Алексей I нинг Рим папасидан ёрдам сўраши эди. Бир неча аср Византия ғарб христианлари учун жанговар мусулмонлар ҳужумларидан ажратиб турадиган буфер зона бўлиб қолди. Бироқ 1071 йилдаги Манцикерт жангида енгилган империя Кичик Осиёдаги қатта ҳудуддан ажралди. Мағрур Византия муқаррар ҳалокатдан қутулиш учун Рим папасидан ёрдам сўрашга мажбур бўлди. Биринчи салиб юришидан олдин Анатолиянинг қатта қисми исломнинг суннийлик йўналишидаги Рум салжукийлари ҳукми остида эди. Христианлар билан қурашишга қараганда салжукийларни ички қўзғолонларни бостириш, тахт

талашишлар, шиаларнинг исёнлари каттик ташвишга соларди. Фаластинни марказий хокимиятдан деярли мустанкил амирлар бошқарарди. Мисрнинг катта қисми шиа йўналишидаги фотимийлар сулоласи қўлида бўлган. Салжукийлар фотимийлар худудининг бир қисмини босиб олишди. Шунинг учун Алексей Комнин салибчиларга фотимийлар билан иттифок тузишни маслаҳат берди. 1076 йили салжукийлар Куддусни эгаллаган бўлсада, 1098 йили фотимийлар шаҳарни қайтариб олди. Шиалар салибчиларни дахшатли душмандан қутқарувчи халоскор деб биларди. Лекин уларнинг хомхаёллари қимматга тушди.

Ўша даврда Гарбий Осиёдаги мусулмон давлатлари тахминан бир вақтда ўз раҳбарларини йўқотиб қўйишди. 1092 йили салжукий султон Маликшоҳ, вазир Низомулмулк, 1094 йили Бағдодда Ал-Муктадий ва фотимий Ал-Мустансир вафот этди. Бу воқеалардан сўнг Мисрда тахт учун кураш, Салжукийлар давлатида айирмачилик ҳаракатлари авж олди, Сурияда ўзаро урушувчи майда давлатлар вужудга келди. Юриш бошлангач, Византияга ёрдам бериш иккинчи даражали масалага айланди. Урбан истило қилинажак ўлкалар аҳолисини қатл этиш ва талашга руҳсат берди. Унинг фикрича, қурбонлар динсиз ҳисобланарди.

Испаниядаги реконкиста ҳаракати, Сицилиянинг норманлар томонидан босиб олиниши ва Шимолий Африка қирғоқларига босқин уюштириши Гарбий Европанинг XI асрдаги ташқи сиёсатини белгилаб берарди. Биринчи бўлиб Куддусни турклардан тортиб олиш гоёсини Рим папаси Григорий VII илгари сурди ва юришни ўзи бошқаришни хохлади. Унинг чақирувига 50 мингга яқин киши қулоқ осди. Лекин Германия императори билан кураш папанинг гоёларини амалга оширишга тўсқинлик қилди. Григорийдан кейинги папа Виктор III ўтмишдошининг гоёсини давом эттириб салибчилар гуноҳини кечишини маълум қилди, бироқ юришда ўзи қатнашмаслигини таъкидлади. Мусулмонларнинг денгиздан бўладиган босқинларидан азият чекаётган Пиза, Генуя ва Италиянинг бошқа денгизбўйи худудлари аҳолиси флотни жиҳозлаб Африка соҳилларига юриш бошлашди. Босқин давомида Туниснинг иккита шаҳрига ўт қўйилди, лекин мазкур юриш оммани ўзига жалб этолмади.

1095 йил мартда Урбан II Пьяченца соборида қатнашди. Бунда христианларга тааллуқли масалалар қўрилган, йигин сўнгида салиб юришини уюштириш ҳақида гап борган. Ўша йил ёзида папа Жанубий Францияда бўлди. 18 ноябрда эса Клермонда собор чақирилди. Унда христианларга оид барча масалалар қўриб чиқилди, жумладан, қирол Филиппнинг черковдан четлатилиши ҳам. Охирида салиб юришини ташкиллаштириш масаласи ўртага ташланди. Биринчи салиб юриши 1095 йил 26 ноябрь куни Франциянинг Клермон шаҳри соборида Рим папаси Урбан II томонидан эълон қилинди.

Оммавий салиб юришига тарғиб этган киши пикардиялик тарқи дунё қилган ҳеч вақосиз Пётр Амьенский бўлди. Патриархдан ижозат олгач Пётр Римга папа Урбан II ҳузурига ёрдам сўраш учун борди. Кейин оёқяланг, бошяланг ҳолатда бутун Европани кезиб чиқди. Голгофда бўлганини ва маҳаллий христианларнинг аҳолини қўриб бу ҳолатдан каттик азият чекаётганини айтарди. Шунингдек, тингловчиларга Куддусни озод қилиш зарурлигини уқтирарди. Оддий халқ гапдонлигига махлиё бўлиб уни авлиё сифатида қўра бошлади. Хаттоки эшагининг жунидан қирқиб олишни улкан бахт деб билишди. Шундай қилиб, гоё кенг омма орасида тарқалди. Кейинчалик Пётр Амьенскийнинг Фаластинда умуман бўлмагани ойдинлашди. Вальтер Готшалк номли киши эса бошқа худудларда одам йиғишга қиришди. Кишининг охирига бориб 15 минг кишини тўплай олди. Аввал Пётр билан биргаликда ҳаракат қилди, кейинроқ ундан ажраб франк, шваб ва

лотарингияликлардан иборат улкан оломон тўплади.

Оломоннинг салиб юриши (1096 йил апрель - октябрь) биринчи салиб юришининг илк боскичи бўлиб, юриш 1096 йил апрелидан октябригача давом этди. Юриш Урбан II нинг 1096 йил 15 августдаги қароридан бир неча ой аввал бошланган. Салиб юриши ўтказилиши арафасида Европани ўлат ва очарчилик ларзага солганди. Натижада кўплаб кишилар қашшоқлашган, улар салиб юришида қатнашишни иқтисодий ҳолатларини яхшилашнинг бирдан-бир йўли деб билардилар. Бундан ташқари, 1095 йилдаги ой тутилиши, метеор ёмғири ва бошқаларни юришнинг муваффақиятли бўлишига ишорат сифатида қабул қилишди. Салиб юриши ГАРБИЙ Европада қатта қизиқиш уйғотиб, турли хил манбаларда айтилишича, унда 300 мингга яқин киши қатнашган. Юришда ҳаттоки аёллар ва болалар ҳам иштирок этган.

Вальтер бошчилигидаги оломонда бор-йўғи 8 та от бор бўлиб, қолганлар эшакларда ва пою-пиёда эди. Баъзи тарихчилар мазкур юриш «ошиқча томоқлар»ни йўқотиш учун католик черкови томонидан уюштирилган тадбир деб таъкидлашади.

Константинополгача йўлга чиққанларнинг ярми ҳам етиб келмади.

Биринчи бўлиб салибчилар ҳужумига учраган кишилар, химоялари учун шаҳар епископларига пул тўлашларига қарамай, европалик яҳудийлар бўлишди. Юриш айнан шу шаҳарлардан бошланди. Майнц шаҳри яҳудийлари салибчиларнинг болаларни ҳам аямай қираётганини кўриб оммавий равишда ўз жонларига суикасд қилишди.

Рейн. Пётр Амьенский издошлари Руан ва Кёльн шаҳарларида яҳудийларни қаттагон қилди. Шунингдек, Рейн бўйидаги Трир, Майнц, Шпейер ва Вормс шаҳарларидаги яҳудийларни ҳам талон-торож этишди. «Соломон бар Симеон» солномасида айтилишича, «бир киши акасини, бошқаси ота-онасини, ота-оналар боласини ўлдирарди». Маҳаллий рухонийлар ва ҳукумат вакиллариининг қиргинни тўхтатишга уринишига қарамай, салибчилар томонидан минглаб яҳудийлар ўлдирилди. Ўз қилмишларини оқлаш мақсадида салибчилар Урбан II нинг Кпермон соборида қилич билан нафакат мусулмонларни, балки христианлардан бошқа диндаги барча кишиларни бўйсундириш ҳақида сўзлаган нутқини далил қилиб олишди. Черковнинг тинч аҳолини қиргин қилмаслик ва бошқа диндагиларни ўлдирмасдан уларни христианга айлантириш лозимлиги расман таъкидланишига қарамай, яҳудийларга қарши тажовузлар барча салиб юришларида қўзғатилади. Европа яҳудийлари салибчиларга қарши туриш учун муҳофаа бўлинмалари ташкил этишди ёки ёлланма қўшиндан фойдаланишди, католик черковининг маҳаллий иерархлари билан битим тузишди. Шунингдек, салибчиларнинг навбатдаги юришидан диндошларини, ҳаттоки Кичик Осиё ва Шимолий Африкадаги мусулмонларни хабардор қилиб туришди. Бундан ташқари, маблағлар тўплаб салибчиларга қарши фаол қўрашаётган мусулмон амирларининг иқтисодий қувватини ошириш учун юборишди.

Салиб остида тўпланган оломон 1096 йил баҳорида асосий ҳа-ракатга ўтди. Улар ўзлари билан таъминот захираси олишмаганди. Шунинг учун табиий эҳтиёжларини қондириш учун йўлида учраган-ки манзилгоҳни талашди. Венгрия чегараларига яқинлашишганда, одамлар у ерда эҳтиёт қорасини кўриб қўйишганди. Ўрта асрларда Европдан Фаластин зиёратига йўлга чиққан зиёратчиларга бепул овқат тарқатишарди. Лекин ҳеч вақосиз салибчилар бундай имтиёзга эга бўлмагани учун талончилик билан қўришдан бошқа

чоралари колмади.

Кирол Каломан кўшини билан чегарада салибчиларни кутарди. Агар салибчилар тартибсизлик чикармай тинчгина Венгрия худу-дидан ўтишга рози бўлишса, уларни ўтказиб кўйиш ва озик-овкат билан таъминлаш мажбуриятини олди. Биринчи бўлиб етиб келган Готшалк бошчилигидаги оломон граф Эмикон Лейнинген бошлик гурухнинг Чехияда князь Брячислав томонидан йўк килингани хакида хабар олди. Бунинг учун ўч олишни мақсад қилган Готшалк гурухи Венгрияда талон-торожни бошлади. Дунай бўйлаб ҳаракатла-наётган салибчиларга Ниш яқинида болгарлар, венгерлар ва византияликларнинг бирлашган кўшини қашатқич зарба берди. Оломоннинг тахминан тўртдан бири қирилди, қолганлар деярли талафотсиз августда Константинополга етиб келди. Кейинроқ бу йўлдан Пётр ва Вальтер бошлик оломон ўтди. Улар олдингилардан ибрат олиб Венгрияда тартибни бузишмади. Бирок Болгария чегарасида душманона ўтиб олишди. Улар чегара бўйлаб Византия империясига келишди. Кўп йўқотишларга қарамай, салибчилар сони 180 минг кишини ташқил этарди. Алексей Комнин Пётрга элчи юбориб, тартибни сақлаган ҳолда Константинополга тезда келишса, барча зарур нарсалар билан таъминлашини билдирди. Ҳақиқатан ҳам салибчилар белгиланган жойларда озик-овкатлар билан таъминланди, ўша ер аҳолиси уларга яхши муносабатда бўлди. Пётр фақат Адрианополда икки кун тўхтаб, 1096 йил 1 август куни Константинополга етиб келди. Бу ерда унга Вальтернинг қолган-қутган гурухи бирлашди. Император уларга белгиланган жойда рицарларни қутишни, бу ҳолатда туркларни енгиб бўлмаслигини тушунтирди. Пётр билан суҳбатлашгач унинг бир ҳаёлпараст эканини тезда пайқайди ва совғалар бериб кўшинига шаҳарда зўравонлик қилмасликни буюришини уқтирди. Салибчилар шаҳар қўчаларида юриб ажойиботлардан кўзлари ўйнаб кетди. Сотиб олишга пуллари бўлмагани учун, қуч ишлатиб тортиб олишга ҳаракат қилишди. Шунингдек, ҳавфсизлик ходимлари билан жанжаллар уюштиришди. Салибчилар назарида, улар христианлар душманларига қарши қурашдан қуч билан ушлаб қолинганди. Византия императори безорилардан тезроқ қутулиш учун уларни Босфор орқали Кичик Осиёга ўтказиб қўйди.

Салибчилар Никеядан шимоли-ғарбдаги Еленополга ўрнашишди. Бу ер салжукийларга қарашли бўлиб, салибчилар эҳтиёт чораларини кўришлари талаб этиларди. Лекин ўзбошимча оломон Пётрнинг буйруғига итоат қилмай атрофдаги манзилгоҳларни талашга тушди. Бир гурух салибчилар Никея яқинида турк бўлинмаларини мағлуб этди. Пётр булар билан бирор натижага эришишга кўзи етмай рицарларни қутиш учун Константинополга қайтиб кетди. Орадан кўп ўтмай салибчилар ҳалокатга учради. Рено де Брей бошлик қатта гурух Салжукийлар давлати пойтахти Никеяга юриш бошлади, йўлдаги оз сонли турк гарнизонини енгиб Ксеригордон қалъасини босиб олди. Лекин султон Килич Арслон қалъани сув билан таъминлайдиган манбаларидан маҳрум қилгач, қалъани топширишга тўғри келди. Кейин султон салибчилар лагерида жосусларни юбориб Никея эгаллангани хакида маълумот тарқатишни буюрди. Еленополдаги салибчилар лагерида Никея турклардан тортиб олингани хакида ёлгон хабар тарқалди. Ўлжалардан қурук қолмаслик мақсадида барча Никеяга ошиқди. Салибчилар ҳийлага учиб 21 октябрь куни турклар томонидан Никея ва Дракон манзилгоҳлари орасидаги тор водийга қўйилган қопқонга тушиб қолди. Тахминан 25 октябрь куни салибчилар батамом тор-мор этилди. Улкан оломондан фақат 30 минг киши қутулиб қолган, улар Босфор орқали грек қайиқларида Византия империяси ҳудудига аранг қочиб ўтишди.

Биринчи салиб юриши (1096 - 1099)

Юриш учун кўшин тўплаш. Биринчи салиб юришида киро́ллар иштирок этмади. Графлар, герцоглар ва князлар катнашди. 1096 йилги оломон уюштирган салиб юриши давом этаётган пайтда, Европанинг турли ерларидан йигилган рицарлардан тузилган мунтазам кўшин юришга тайёрлана бошлади. Граф Раймунд Тулузский папа легати Адемар Монтейльский ва епископ Ле-Пюи билан биргаликда Прованс рицарларига, князь Боумэнд Тарентский ва унинг кариндоши Танкред Жанубий Италия норманларига, ака-ука Готфрид, Эсташ ва Болдуин Булонский лотарингияликларга, Роберт Фландрийский, Роберт Нормандский, граф Стефан Блуаский ва Гуго Вермандау (Франция кироли Филипп I нинг кичик укаси) Шимолий Франция рицарларига кўмондонлик килди.

Константинополдан йўлга чиққан харбийларнинг умумий сони 300 мингга етарди. Кўшинга хизмат киладиган яна 300 мингга яқин кора ишчилар, аёллар ва болалар ҳам бўлгани хисобга олинса, хар холда, салибчиларнинг умумий сони ярим миллиондан ортган.

Турли хил кўшинлар тўртта йўналиш бўйлаб Константинополда тўпланди. Готфрид ва Болдуин ўз кўшинлари ва бошка немис бўлинмалари билан Дунай водийси бўйлаб Венгрия, Сербия ва Болгариядан ўтишди. Йўлда махаллий кўшин билан тўкнашувлар юз берди. Бу гуруҳ биринчи бўлиб Константинополга етиб келди ва киш бўйи шаҳар ташкарасида турди. Епископ Адемар, граф Раймунд ва бошқалар Жанубий Франциядан йўлга чиқиб Шимолий Италия оркали Константинополга келишди. Гуга, иккала Роберт ва Этьен ўз кўшини билан Англия ва Шимолий Франциядан йўлга тушиб Алп оркали ўтишди ва Италия бўйлаб жанубга юришди. Хамрохларини Жанубий Италияда кишлаш учун қолдириб Константинополь томон юрган Гуго кемаси халокатга учради, уни византияликлар қутқариб қолишди ва пойтахтга жўнатишди. Гуго императорнинг қўлида гаров бўлиб қолди. Бахорда иккала Роберт ва Этьен Адриатикадан ўтиб Дураццода тўхташди ва Константинополга йўл олишди. Худди шу йўл оркали Сицилиядан Боумэнд ва Танреднинг норманлардан иборат кўшини ҳам юрди.

Турли йўллар оркали Константинополда тўпланган салибчилар сони 300 мингга етди. Салибчилар Алексейга истило қилинажак худудлар Византия империясига ўтишини айтиб қасамёд этишди. Ўз бўлинмасини бошқараётган феодал бошқасига бўйсунитишни хохламасди ва ўзича мустақил ҳаракат қиларди.

1097 йил апрелда салибчилар Босфордан ўтди. Кичик Осиёни кесиб ўтаётган салибчилар иссиқдан ва сувсизликдан каттик азият чекишди. Баъзилар қийинчиликларга дош беролмай ҳалок бўлди, кўплаб отлар қирилди. Салибчилар махаллий христианлар ва ўз юртларидан юборилган маблағ эвазига қун кечиришди. Лекин улар кўпинча йўлларида учраган манзилгоҳларни талаб эҳтиёжларини қондиришди. Кўшиннинг умумий бошлиғи хақида кескин тортишувлар борарди. Болдуин Булонский салибчилар сафини тарқ этиб, Киликия оркали 1098 йил бошида Эдессага келди ва махаллий ҳукмдор Тортосанинг ишончига қириб унинг вориси этиб тайинланди. Ўша йили Тортосани эдессаликлар ўлдиришди, Болдуин эса салибчиларнинг биринчи тузган давлати ҳукмдори бўлиб қолди.

Никея қамали (1097 йил 14 май - 19 июнь)

Никея (ҳозирги Туркиянинг шимоли-гарбидаги Изник) шаҳар-калъаси жуда мустаҳкам эди. Авваллари Никея Византия империясига карашли эди, лекин 1077/1078 йили салжукийлар шаҳарни эгаллаб Рум султонлигининг пойтахтига айлантиришди. 1096 йили оломон салиб юришини осонликча мағлуб этган Килич Арслон салибчиларнинг иккинчи юришини писанд килмай Шаркий Анатолиядаги донишмандийлардан Мелитен шаҳрини тортиб олиш учун кетганди. Оиласи ва хазинаси эса колганди.

Камал. Тирик колган салибчилар Пётр бошчилигида 1097 йил апрель ойи охирида Константинополдан йўлга чиқишди. Дастлаб Шаҳар остоналарида 6 май куни Готфрид Бульонский пайдо бўлиб, Шаҳарни шимолдан камал килди. Кейин Боумэнд Тарентский, унинг жияни Танкред (улар Никея жанубидаги лагерни тор-мор этишганди), Роберт Нормандский, Роберт Фландрийский ва юришнинг бошка Иштирокчилари келишди. Охири 16 май куни Раймунд Тулузский келиб шаҳарни жанубдан камал килди. Бирок Никеяни куршаб киритишнинг иложи бўлмади. Салибчилар факат курукликдаги йўлларда Назоратни кўлга олишган, кўлда назорат ўрната билишмади.

21 май куни, камалдан бир ҳафта ўтгач, шаҳарга салжукийлар қайтди. Граф Тулузскийнинг келганидан беҳабар туркпар салибчиларга жанубдан ҳужум қилишди. Лекин Роберт Фландрийский Боумэнд Тарантский ва Готфрид Бульонский гурухлари билан тўқнашишди. Салибчилар 3000 киши йўқотди, турклар эса 4000 кишидан ажралди. Салибчиларнинг шаҳарни олиш учун кейинги ҳаракатлари фойда бермади. Улар, туркларга тўхтовсиз ёрдам келиб турган Аскан кўлида назорат ўрнатилсагина, шаҳарни олишларини пайкаб қолишди. Бунинг учун Византия императори флот билан ёрдам берди ва 17 июнда Мануил Вутумит ҳамда Татикий бошчилигида бўлинма жўнатди. Кўлда тўлиқ назорат ўрнатилди. Шундан сўнг салибчилар яна ҳужумга ўтишди. Шу вақтда Мануил Вутумит Алексей Комниннинг буйруғига биноан камалдагилар билан шаҳарни топшириш ҳақида келишиб олди, келишув салибчилардан сир тутилди. Император салибчиларга унча ишонч билдирмади. 19 июнь куни император режасига кўра Татикий ва Мануил салибчиларга кўшилиб шаҳарга ҳужум қилди, камалдагилар қутилмаганда таслим бўлиб, Мануил бўлинмаларини шаҳарга киргизишди. Гўёки византияликлар калъани кўлга олишди. Византияликларнинг шаҳарни олиши, аҳоли император ҳимоясига ўтиши салибчиларни кониктирмади, улар шаҳарни талон-торож этиб таъминот захираларини кўпайтиришни мақсад қилишганди.

Мануил Витумит буйруғига кўра шаҳарга салибчиларнинг ўн кишидан ортиқ гуруҳи қириши тақикланди. Килич Арслоннинг оиласи Константинополга келтирилиб тўловсиз қўйиб юборилди. Император салибчилар газабини босиш учун уларга отлар ва катта маблағ берди. Босқинчилар шаҳарни ўзлари кўлга олишганда бундан кўпроқ нарасага эга бўлишларини гапириб юришди. Колаверса, Мануил Константинополда императорга содикликка касамёд қилишдан бош тортганларнинг шу ерда касамёд этишларини сўради. Танкред Тарентский мазкур талабни анча вақт бажармади, охир-оқибат у ва Боумэнд касамёд қилди.

Салибчилар 1 июль куни Дорилей жангида Килич Арслонни ўзил-қесил мағлуб этишди ва Кичик Осиё орқали ўзларига йўл очишди Илгариланган салибчилар туркпарга қарши Кичик Арманистон князларидан иттифокчи топди. Бундай иттифокчи салибчиларга ўта зарур эди.

Салибчиларнинг Антиохияни камал қилиши (1097 йил 21 ктябрь - 1098 йил 2 июнь)

Антиохия Ўрта ер денгизидан 20 км узокликда -Оронт дарёси бўйида бўлиб, Шаркий Ўрта ер денгизининг энг мухим шаҳарларидан бири эди. Шаҳар 1085 йили салжукийлар томонидан эгалланган, 1088 йилдан бошлаб амир ёгий Сион кўл Востида эди. У салибчилар томонидан бўладиган хатарни хис килиб I кўшни мусулмон давлатлардан ёрдам сўради. Лекин ёрдамни тезда олгани йўқ. Ибн Асирга кўра, Антиохия патриархи Иоанн Окситни хибсга олди ҳамда православ грек ва арманларни кувди.

Салибчилар 1097 йил октябрда Оронт дарёси водийсига келишди. Раймунд Тулузский Антиохияни зудлик билан ўкка тутишни таклиф килди. Готфрид Бульонский ва Боумэнд Тарентский эса камални маъкул кўрди. Ахийри 1097 йил 21 октябрь куни Антиохия камали бошланди. Салибчилар шаҳар умумий деворининг бор-йўги чорак кисмини камал килишди, бу эса шаҳардагиларнинг бутун камал давомида озик-овкат билан таъминланишига ёрдам берди.

Камал. Дастлаб камал муваффакиятли давом этди. Ноябрь |ўрталарида эса Антиохия остоналарига Боумэнднинг жияни Танкред Тарентский етиб келди. Бутун куз давомида салибчиларда озик-овкат танкислиги бўлмади. 17 ноябрь куни 14 та Генуя кемаси салибчиларга кўшимча озик-овкат келтирди. Лекин киш бошланиши билан, вазият ўзгарди. Декабрда Готфрид Бульонский касалланиб колди. Декабр сўнгида Боумэнд Туринский ва Роберт Фландрийский вазиятни ўнглаш учун кетишди. 29 декабр куни калъа химоячилари шаҳар деворларидан тушиб Раймунд Тулузский лагерига хужум килди. Салибчилар кутилмаган хамладан катта талафот кўришларига карамай, хужумни кайтара олишди. Айни вақтда, Боумэнд Тарентский ва Роберт Фландрийский кўшини камалдаги Антиохияга ёрдам бериш максатида йўлга чиккан Дамашк хукмдори Дукак Малик кўшини билан тўкнашди (Ёгий Сионнинг ўгли Шамсиддин камал бошланишидан олдин шаҳарни тарк этиб, Дамашкка борганди). 1097 йил 31 декабр кунги жанг хар икки томоннинг ўз ерларига кетиши билан тугади. Дукак Малик Дамашкка, салибчилар Антиохияга йўл олди.

Очарчилик. Кишнинг ўрталарига келиб салибчилар очарчилик домига тушиб колди. Улар эшаклар ва отларни еб жон саклашди. Бу очарчиликда боскинчиларнинг тахминан 1/7 кисми халок бўлди. Озик-овкатни арманлар ва сурёнийлардан сотиб олиш мумкин эди, лекин улар махсулот учун ўта киммат нарх кўйишгани сабабли, салибчилар очдан ўлишга хукм килинганди. Бундай огир шароит салибчилар орасида кочоклар пайдо бўлишига олиб келди. Жумладан, 1098 йил январда Пётр хам кочганди, лекин кўп ўтмай уларни Танкред Тарентский кайтартириб келди.

Татикийнинг кочиши. Февралда кутилмаганда императорнинг салиб кўшинидаги вакили Татикий лагерни тарк этди. Татикийнинг лагердан кетиши унчалик аниқ эмас, лекин унинг кочиши бундан кейин истило килинажак ерлар салибчиларга ўтишини билдирарди.

Мазкур воқеадан сўнг Оронт дарёси бўйида ўз кўшнисига ёрдам беришни хоҳлаган Халаб амири Ризвон кўшини пайдо бўлди. 9 февраль куни Боумэнд ва Ризвон ўртасидаги жангда салибчиларнинг кўли баланд келди.

Англия ёрдами. 1098 йил мартда Константинополдан Симеон бандаргоҳига Англия кироли Эдгард Этлинг флоти етиб келди. Инглизлар салибчиларга зарур бўлган камал курулларини келтиришганди. Курулларни Антиохияга келтираётиб Раймунд ва Боумэнд йўлда Ёгий Сионнинг хужумига учради. Бу тўкнашувда турклар беш юзга якин салибчини халок этишди. Лекин Готфрид ёрдамга келиб хужумни кайтарди.

Апрелда салибчилар кароргоҳига фотимийлардан элчилар келди Улар салжукийларга

карши иттифок тузишга умид қилишарди. Элчилар билан музокара олиб боришга Пётрни жўнатишди. Фотимийлар салибчиларга Сурияни бериш эвазига фотимийлар Фаластинига ҳужум қилмасликларини тақдир этишди. Бундай тақдирларнинг салибчиларга кераги йўқ эди, чунки уларнинг асосий мақсади Қуддусни эгаллаш эди. Музокаралар натижасиз тугасада, салибчилар мартда салжукийлардан тортиб олинган қимматбаҳо нарсалар билан элчиларни қўйлади.

Антиохиянинг қулаши. Баҳор тугаб борар, қамалдан бирор наф қилмаётганди. 1098 йил май ойида Мосул амири Кербози қўшини Антиохияга қўйиб хабар тарқатди. Бу сафар Кербози қўшинига Халаб ва Дамашк амирлари ҳам қўшилганди. Шунингдек, Форсдан отликлар, Месопотамиядан ортукийлар қўшилганди Кербози Антиохияга юришдан олдин Эдессани Болдуин Булонскийдан тортиб олиш учун уч ҳафта вақт сарфлади. Эдессани олишнинг иложи бўлмади. Салибчилар Кербози қўшинидан олдин Антиохияни эгаллаш лозимлигини англаб етишди. Боумэнд қўлсиз арман билан алоқа ўрнатиб, уни шаҳар дарвозаларидан бирини очишга қўндирди. Қамал тугаши яқинлашишига қарамай, салибчилар қўшинини Франциядан қўлганлар, жумладан, Стефан Блуасский тарқ этди.

2 июнь қўни кечаси шарт бўйича қўлсиз арман қўшилган вақтда Боумэнд қўшинини девордан қиларди. 3 июнь эрталаб салибчилар жангга қўлловчи қўлларларини қўйди. Қўни қўлмаган қамалдагилар қўлсизага қўйиб қўлди. Салқиз ой давомида Антиохияни олиш иштиёқида қўрган салибчилар шаҳарга қўришлари қўланок қўргинни қўшлаб қўборишди. Тонгдаги қўлларлар қўуши Сионни қўготиб қўборди. Унга қалъа қўбт этилганга ўхшайди қўйишди. Сион 30 нафар жангқиси қўлан шаҳарни қўшлаб қўтди, лекин Антиохиядан ҳеч қанча ўзқўлашмай қўсулмонларни, оиласини ва қўлларини қўшлаб қўтганидан афсуслана қўшлади. Қамроқлари уни тарқ этди, ўша қўни Антиохия ҳуқмдори мақаллий арманлар қўмонидан ўлдирилди.

Қўсулмонларнинг Антиохияни қамал қўйиши (1098 йил 7 июнь - 28 июнь)

3 июнь кечга қўриб салибчилар Антиохиянинг қатта қўсмида назорат ўрнатишди. Қамат Шамсиддин эгаллаб қўрган шаҳарнинг жанубий қўсми қўсулмонлар қўлида қўлди. Икки қўндан қўнг шаҳарга Кербози қўшини етиб қўлди. 7 июнда Кербози шаҳарни ҳуқум қўлан олишга ўриниб қўрди, бироқ қўндан наф қўлмади, 9 июнь қўни шаҳарни қамал қўлди. Салибчилар қўйин ақволга қўйиб Антиохиядан қўта қўшлашди ва Тарсузда қўрган Стефан Блуасский қўшинига қўриб қўшилишди. Стефан Кербозининг ҳуқумидан ва қўсулмон қўшинининг қўчилигидан қамардор бўлди. У Қўнстантинополга қўраётиб салибчиларга ёрдам қўриш учун қўлаётган Византия империяси қўшини қўршисидан қўлди. Император Стефаннинг Антиохия қўй қўрилгани тўгрисидаги маълумотида ишониб ортига қайтди. Салибчилар қамалда қўлиб қўтди.

27 июнда Боумэнд Пётрни музокара олиб бориш учун Кербози қўроғқоғига қўборди. Лекин музокарага қўришишнинг иложи бўлмади ва жанг ўз қўриши ойдинлашиб қўлди. Боумэнд қўшинини қўсмага тақсимлаб, улардан бирини ўзи қўшарди. Қўлган қўруқларни Готфрид Бульонский, Гуго Вермандуа қўлан Роберт Фландрийский, Роберт Нормандский, Адмар Монтельский ва Танкред Тарентский қўлан Гастон Беарнский қўшарадиган бўлди. Антиохиядаги в салжукийларнинг ҳудудини назорат қўлиб қўриш учун 200 қўши қўлан Раймунд Тулузский қўлдирилди.

Антиохия учун жанг. 28 июнь душанба қўни эрталаб жангга 1 тайёр бўлган салибчилар

шахардан чикишди. Кербози осонлик билан галаба қозонишни мўлжаллаб саркардаларининг маслаҳатига кулок солмади ва ҳар бир бўлинмага алоҳида эмас, балки бутун қўшинга ялпи ҳужум қилишни режалаштирди. У хийла ишлатиб қўшинига чекинишни буюрди, бу билан жанг қилиш учун салибчи-ларни қулай вазитга олиб чиқмоқчи эди. Турклар камондан ўқ отиб ён-атрофдаги тепаликларга чекина бошлади. Салибчилар катта талафот қўришларига қарамай ҳужумга ўтишди. Қутилмаганда Кербози қўшини мағлуб бўлди.

Антиохия қулагандан сўнг. Салибчилар шаҳарга қайтишгач мусулмонлар қўриқлаётган ҳудудга бориб музоқара бошлашди. Бу вақтда ҳудудни Шамсиддин эмас, Кербози тайинлаган Аҳмад ибн Марвон бошқарарди. Бошқа чора йўқлиги сабаб, Аҳмад ибн Марвон Боумэндга таслим бўлди.

Июлда Антиохияда эпидемия (тиф бўлиш эҳтимоли кўпроқ) бошланиб, 1 августда епископ Адемари ҳаётдан олиб кетди. 11 сентябрь куни салибчилар Урбан II га мактуб йўллаб Антиохия бошига ўтишни сўрашди, лекин папа унамади. Салибчилар етарли таъминот захираларига эга бўлмасалар ҳам, 1098 йил кузига бориб Антиохияни тўлиқ назоратларига олишди. Салибчилар қўшинида Қуддусни олиш чўзилиб кетаётганидан норозилик ортиб борди. Ноябрьда Раймунд Боумэнд талабини қондириб Антиохияни унга топширди. 1099 йил бошида Боумэнд Антиохия князи деб эълон қилинган, салибчилар қўшини Қуддус томон ҳаракатланди.

Салибчилар 1097 йил 26 июнда Никеядан Антиохияга қараб йўлга чиқибди. Никеянинг қулаши уларни руҳлантириб юборганди. Қўшиннинг илгор қисмида Боумэнд Тарентский, Танкред, Роберт Нормандский ва Роберт Фландрийский борарди. Ортидан Готфрид Бульонский, Раймунд Тулузский, Болдуин Бульонский, Стефан Блуасский ва Гуго Вермандуа ҳаракатланди. Бундан ташқари, Византия императори Алексей Комнин ўз вакили Татикийни Византияга қарашли шаҳарларни қайтариш ҳақидаги битимни назорат қилиш учун юришга қўшиб жўнатди.

Қуддуснинг салибчилар томонидан қамал қилиниши (1099 йил 7 июнь - 15 июль)

1098 йил ноябрда граф Раймунд Тулузский ва унинг қўл остидаги рицарлар Антиохиядан жанубигарбдаги Маарра шаҳрига қараб қилишди ва 24 ноябрь куни шаҳарни қамал қилишди. Орадан кўп ўтмай улар сафига Боумэнд Тарентскийнинг норманлардан ташкил топган бўлинмаси қўшилди. Икки томондан ҳужумга учраган химоачилар қалъани муҳофаза қила олишмади ва 1098 йил 11 декабрь куни салибчилар шаҳарни забт этди. Деярли бутун аҳоли қириб ташланди.

1099 йил 13 январда салибчилар Қуддусни истило қилиш учун ҳаракат бошлади. Ўрта ер денгизи соҳили бўйлаб юрган фотиҳлар йўлда умуман қаршилиқка учрамади. Вақтдан ютқазмаслик учун Тир, Аккра ва Кесарияни қамал қилмай четлаб ўтишди. Рамлага етиб келган салибчилар ўртасида яна тушунмовчиликлар бошланди. Улар Дамашкка ёки Коҳирага юриш ҳақида тортишибди, охири Қуддусга юришни давом эттиришга қарор қилишди.

1099 йил 7 июнь сешанба куни Қуддусга етиб келдилар. Роберт Нормандский лагери Стефан черковининг шимолий томонида, ундан нарироқда Роберт Фландрийский бўлинмаси ўрнашди. Готфрид Бульонский ва Танкред Тарентский гуруҳлари Довуд минораси ва Яффа дарвозалари қаршисида жойлашди. Жанубда Сино тоғидаги Мария черкови яқинида Раймунд Тулузский қарор топди.

Антиохия камалида бўлгани каби, салибчилар катта кийинчилик-ларга учради. Шунга карамай, Куддусни мусулмонлардан тортиб олиш учун бирлашиб ҳаракат қилишди. 13 июнь куни шаҳар девори-ни эгаллашга уриниб кўришди. Калъа химоячилари ҳужумни қайтар-ди. 17 июнь куни Яффага Генуя кемалари озик-овкат ва камал куроллари билан етиб келди. Раймунд кемаларни химоялаш учун юзлаб рицарларини жўнатди, лекин йўлда куддусликларнинг пистирмасига дуч келдилар. Конли тўқнашувда кўплаб киши ҳалок бўлди. Куддус камал куролларидан тинимсиз ўкка тутилди. Шаҳар атрофи хандак билан ўралгани боис, салибчилар 12 июль куни чуқурларни тўлдиришга киришди. 15 июль куни хандакни кўмиб ташлаб шаҳар деворларига яқинлашишди. Шотиларни деворга қўйиб шаҳарга киришга уринишди. Биринчи бўлиб Куддусга рицар Летольд, кейин Готфрид Бульонский ва Танкред Тарентский кирди. Бошқа томондан ҳужум қилаётган Раймунд Тулузский салибчилар шаҳарга кирганини эшитгач зудпик билан жанубий дарвоза томон йўналди. Довуд минораси гарнизони амири шаҳар бой берилганини кўриб таслим бўлди ва Яффа дарвозасини очиб берди. Салибчилар Куддусга киришлари биланок хунрезликни бошлаб юборишди. Улар мусулмон ва яҳудийлар катори маҳаллий христианларни ҳам кириб ташлади. 16 июль куни эрта тонгда барча нарса ҳал бўлди, камал вақтида ва хунрезликда жами 70 мингга яқин киши ўлганди.

Салибчилар Куддусни олишгач Куддус киролигини ташкил қилишди. Готфрид Бульонский биринчи кироли бўлди. Ўз мавқеини мустаҳкамлаш учун Боумэнд донишмандийларнинг Сивасдаги амири Малик Гозийга ҳужум қилди. Салибчилар Куддусга юриш қилаётганда донишмандийларни четлаб ўтишганди, улар вазиятдан фойдаланиб 1101 йилга келганда Кичик Осиёнинг энг кучли давлатига айланишган. Боумэнд Малатиядаги арман князининг илтимосига кўра Малик Гозийга ҳужум қилди, у жуда кучли турк бўлинмалар билан тўқнашиб мағлубиятга учра-ди ва рицарлари билан асирга олиниб Неокесарияда тўрт йил (1101 - 1104) сакланди. Арман князи пул тўлаб уни асирликдан қутқарди.

Аскалон жанги. 1099 йил 12 август куни мисрликлар ва сурияликларнинг бирлашган қўшини Готфрид Бульонский, Раймунд Тулузский, Танкред Тарентский, Роберт Нормандский бошлик салиб қўшини билан тўқнашди. Мусулмонларнинг қўшини сон жиҳатдан кўп бўлишига карамай енгилди.

Томонлар содир этган ҳарбий жиноятлар. Бизгача етиб келган маълумотларга кўра, салибчилар томонидан ҳам, уларга қаршилик қилганлар томонидан ҳам қиргинлар уюштирилган. Лекин мазкур ҳодисалар ўрта асрларда бошқа минтакаларда ҳам қузатилган, баъзи тарихчилар фикрича, у даврда «ҳарбий жиноят» деган тушунча мавжуд бўлмаган.

1100-1101 йиллардаги салиб юриши

Юртига қайтган салибчилар кўрган-кечирган кийинчиликларини оқизмай-томизмай айтиб беришига карамай, Европада ерсиз қолган ва қашшоқлашган рицар сулоалари шон-шухрат ва мол-мулкка эришиш учун салиб юришига тайёрлана бошлади. 1100 йили Миланда архиепископ Анселм томонидан салиб юриши учун ломбардлардан қўшин тўпланди. Италия, Франция ва Германия баронлари 300 минг кишини тўплаб олишди. Олдинги салибчилар йўлидан Константинополга келишди.

Алексей I салибчиларни Константинополь ташқарисига жойлаштирди. Тезроқ Босфордан ўтказиб қўйишларини талаб қилиб тартибсизликлар уюштиришгани учун,

император тезда уларни Ни-комедияга ўтказдириб қўйди. 1101 йилнинг май ойида улар французлар, бургундияликлар ва немислар билан бирлашишди. Боумэнднинг асирдалигидан хабар топган салибчилар аввал уни озод этишга қарор қилишди.

Бирлашган қўшин майнинг охирида Қўняга қараб юрди. Йўлларидаги Кастамон шахрини босиб олишга уринишди. Лекин бир ҳафта мобайнида туркларнинг тинимсиз ҳужумларига учраб июлда мағлубиятга учрашди.

Бутун қўшин ортга қайтиб Кора денгиз бўйлаб шаркка - донишмандийларга қарши юрди. Килич Арслон уларни тор-мор келтириш учун донишмандийларнинг раҳбарлари ва Халаб амири Ризвон билан бирлашди. Салибчилар августда мусулмонларнинг бирлашган қўшини билан Марзивонда тўқнашди.

Марзивон жанги. Салибчилар беш қисмга бўлинди: бургундияликлар, Раймунд ва византияликлар, немислар, французлар ва ломбардлар. Турклар Пафлагония тоғлари яқинидаги Марзивонда I салибчиларга қарши зарба берди. Жанг бир неча кун давом этган. Жангнинг биринчи ва иккинчи кунлари турклар ўзлари урушган бўлса, учинчи кун кечга яқин уларга донишмандийлар ва Халаб қўшини қўшилди. Шундан сўнг аввал ломбардлар қўшини оғир В ахволда қолди, сўнг немис ва французлар чекинишга мажбур бўлди. Кейинги кун рицарлар тўла мағлубиятга учраб лагерларини ташлаб қочишди, бола-чакалари ва улар билан келган черков намояндалари асирга тушди. Тирик қолганларнинг бир қисми Константинополга I кетган бўлса, қолганлари Антиохия ва Куддусга боришди.

1101 йилги юриш ҳалокатга учрагач, Сурияга ўрнашиб олган салибчилар қўшни мусулмон давлатларига қарши қурашишга мажбур бўлди. Колаверса, улар 1099 йил баҳоридан греклар билан денгизбўйи шаҳарлари устидан ҳукмронлик ўрнатиш учун қураш бошлашганди. Нихоят, салибчилар орасида ўзаро қураш бошланди.

Яқинда ташкил этилган тамплиер ва госпитальер рицарлари Куддус киролигини қўллаб-қувватладди.

Салибчилар барпо қилган давлатлар

Салибчилар истило қилган ўлкаларида тўртта давлат тузишди. Улар ҳақида қуйида қисқача маълумот берилади. Бу кейинги салиб юришлари ҳамда XII ва XIII асрларда Ғарбий Осиёдаги вазиятни тасаввур қилишга ёрдам беради.

Эдесса графлиги - салибчилар томонидан тузилган биринчи давлат, 1098- 1146 йилларда фаолият қўрсатган.

Салибчилар Антиохияга юриш бошлашганда, Болдуин Бульонский улардан ажраган, 60 нафар отлик аскарлари хамроҳлигида Эдессага 1098 йил 6 февраль кун етиб бориб, маҳаллий ҳукмдорнинг ишончига кирганди. У ўлдирилгандан сўнг, Болдуин Эдесса ҳукмдори бўлди ва янги Эдесса графлиги ташкил этилганини маълум қилди. 1 1100 йили

акаси Готфрид Бульонскийнинг вафотидан сўнг Болдуин Куддус киролиги тахтини эгаллади. Эдесса графлиги эса бошка К укаси Болдуин де Буркега ўтди ва у Болдуин II номи билан графликни бошкарди. Унга Жослен де Куртен назоратидаги Фуротдаги Турбессель калъаси ҳам қўшиб берилди.

Ахолиси ва географияси. Графликка карашли ерлар денгизга туташмаганди. Ахоли Эдессанинг ўзида 10 минг кишидан ошмасди, бошка калъаларда эса, асосан, калъа гарнизони бор эди. Графлик энг кучли даврида гарбда Антиохия ва Киликия, шарқда Фурот дарёсигача чўзилган. Жанубда эса Халаб ва Мосул мусулмон давлатлари билан чегарадош эди. Графлик ахолиси, асосан, сурияликлар, яъкубийлар ва христиан-григорианлардан иборат бўлиб, оз микдорда мусулмонлар, православ греклар яшарди.

Эдесса графлиги 1104 йили Мосулдан келган салжукийлар қўшини томонидан мағлуб этилди. Жослен ва Болдуин асирга тушди. Улар озод килингунча, Эдессани Боумэнднинг акаси Танкред Тарентский бошкарди. Болдуин асирликдан озод бўлиб Эдессага кайтгач Танкредни куч ишлатиш йўли билангина четлата олди.

Харран жанги. 1110 йили Фуротдан шарқдаги барча ҳудудлар Мосул отабеги Мавдуд томонидан забт этилди. Эдесса ва бошка мустаҳкам шаҳарлар салибчилар қўлида бўлсада, калъалар хужумга учраб турарди. 1118 йил Болдуин I вафот этгач, Болдуин II Куддус кироли бўлиб олди. 1119 йили Эдесса графлиги Жослен де Куртеньеге ўтди. 1122 йили Жослен мусулмонларга яна асир тушди. Эдесса хавфсизлигини таъминлаш учун шимолга юрди, лекин графлик ҳудудидан чикмай туриб асирга олинди. Орадан кўп ўтмай, 1123 йили, Жослен, кейинрок Болдуин озод этилди.

Графликнинг кулаши. 1131 йили Жослен де Куртенье жанг майдонида ўлди. Унинг ўгли Жослен II граф бўлди. Шу пайтда Халаб ва Мосулни бирлаштирган Зангий томонидан катта хавф юзага келди. Жослен II Триполи графлиги билан курашаётгани учун улар билан иттифок тузиб ёрдам олишдан маҳрум бўлди. 1144 йил Зангий Эдессани камал килди. Камал бир ой давом этиб, калъа 24 декабрь куни қўлга киритилди. Жослен Турбесселдан туриб Эдесса графлигини бошқаришда давом этди. Орадан кўп ўтмай Зангий кули томонидан ўлдирилди. Жослен бундан фойдаланиб Эдессани кайтариб олишга ҳаракат килди, лекин 1146 йил ноябрда Нуриддиндан мағлубиятга учраб тасодиф туфайли асирга тушмади. Жослен барибир 1150 йили мусулмонларга асир тушди ва 1159 йили вафот этгунча Халабда сакланди. Унинг хотини Византия императори Мануил Комнинга Турбессел ва унга карашли ерларни сотиб юборди, лекин орадан бир йил ўтгач мазкур ҳудудлар Нуриддин томонидан забт этилди.

Антиохия князлиги - биринчи салиб юришидан сўнг салибчилар курган иккинчи давлат. 1098- 1268 йилларда мавжуд бўлган.

Географияси ва ахолиси. Антиохия князлиги салиб давлатлари орасида ҳудуди бўйича учинчи ўринда турган. Князлик Ўрта ер денгизининг шимоли-шарқий сохилларида жойлашган бўлиб, шимолда Киликия шохлиги ва Эдесса графлиги, жанубда Триполи графлиги билан чегарадош эди. XII асрда ахолиси 20 мингдан ортар, асосий қисми арманлар ва православ грекларидан иборат эди. Колаверса, шаҳар ташқарисида бир канча мусулмон жамоалари истикомат килган. Антиохиядаги салибчилар, асосан, Нормандия ва Жанубий Италиядан келганлар эди.

Антиохия иккинчи салиб юриши вақтида Халаб амири Нуриддин хужумига учради.

Натижада князликнинг шарқий ҳудудлари тортиб олинди. Князлик 1153 йилдан Византия империяси вассалига айланди. 1164 йилги Харим жангида салибчилар мағлуб

бўлишгач, Халаб ва Антиохия чегаралари Оронт дарёсидан ўтадиган бўлди. 1180 йили Византия империяси ва Антиохия ўртасидаги иттифок тўхтади. Князлик италян флоти ёрдамида 1187 йилги Салохиддин Айюбий хужумини кайтарди. Триполи графлиги каби учинчи салиб юриши (1189- 1192)да катнашмади. Лекин 1190 йили Фридрих Барбароссани дафн қилиш учун келган салибчилар билан қўришишди.

Мамлуклар ва мўгуллар ўртасидаги курашда Антиохия мўгуллар томонида бўлди. Лекин 1260 йилги Айну Жолутдаги мўгулларнинг мағлубиятидан сўнг князлик 1268 йили султон Байбарснинг хужумига учради. Байбарс Антиохияни олиб салибчилар ҳукмронлигига нукта қўйди ва Шимолий Сурия устидан тўлиқ назорат ўрнатди.

Куддус киролиги

Биринчи салиб юришидан сўнг салибчилар ташкил қилган киролик. Киролик 1099 -1291 йилларда фаолият кўрсатган. Пойтахти - Куддус (1099- 1187), Тир(1187- 1191), Аккра (1191-1229), Куддус (1229 - 1244), Аккра (1244 -1291). Давлат тузуми - монархия. Киролик Готфрид Бульонский томонидан 1099 йили тузилди. У бир йилдан сўнг вафот этди, ўрнига Болдуин I кироли бўлди.

Болдуин даврида киролик ҳудуди Аккра, Сидон ва Байрут шаҳарлари ҳисобига кенгайди. Куддус аҳолиси қириб ташлангани учун, унинг даврида аҳоли Европадан қўчириб келтирилди. 1070 йилдаёқ Куддусда госпитальерлар зиёратчилар учун госпитал қуришганди. Монахпарнинг бошқа ордени тамплиерлар Ал-Аксо масжиди атрофига ўрнашишди. Болдуин 1118 йили вафот этгач, Эдесса графи Болдуин де Бурк Болдуин II номи билан тахтга ўтирди.

У салжукийларга бир неча бор асирга тушганига қарамай, киролик ҳудуди кенгайиб борди, 1224 йили Тир шаҳри салибчилар давлатига ўтди.

Кироликдаги ижтимоий ҳаёт. Фаластинда тугилиб ўсган янги авлод муқаддас заминни ўзининг ватани деб билар ва Европадан келаётган салибчиларга салбий муносабатда бўларди. Улар қўпроқ сурияликларга ўхшашарди, аксарияти грек, араб ва бошқа шарқ тилларини билган, грек ва арман аёлларига уйланишган. Бу ерда ҳам Ғарбий Европадаги каби феодал тузуми ўрнатилганди. Бироқ ерлар кам бўлгани сабабли, феодал тузум Европаникидан фарқли эди. Бу ерда феодаллар шаҳарларда истикомат қилишган. Куддусда мусулмонлар, яҳудийлар ва православ христианлари яшаши таъкиқланганди. Фаластин Ғарб ва Шарқ ўртасида муҳим бандаргоҳга айланди, энди италиялик савдогарлар салибчилар назоратидаги бандаргоҳларга келиб Европада тайёрланган маҳсулотларни Шарққа жўнатишарди. Савдо тўфайли Италия шаҳар-давлатлари, айникса, Генуя ва Венеция жуда катта бойлик тўплашга эришди.

Киролик қўшинида тамплиер ва госпитальер рицарлари муҳим ўрин тутган. Киролик иккинчи салиб юриши даврида фаол катнашди. 1187 йили Куддус Салохиддин Айюбий томонидан эгалланди. Учинчи салиб юриши эса айнан Куддусни қайтариб олиш учун уюштирилди.

Киролик 1291 йили, султон Куловун Аккрани эгаллагандан сўнг, тугатилди. Куддус киролигининг вассаллари қуйидагилар эди:

1. Галилея князлиги (1099 - 1187). Қуйидаги лордликпар князликнинг вассаллари бўлган:

1) Байрут лордлиги (1110 - 1291), Байрут 1110 йили салибчилар томонидан истило қилинган. Лордлик 1291 йил, Куддус киролиги қулагунча, мавжуд бўлган.

А) Баниас лордлиги (1128 -1164) - Байрут лордлигининг вассали бўлиб, 1128 йили хашшоийлар Болдуин II га беришган. 1164 йили Нуриддин томонидан эгалланган. Калъани салибчилар тортиб олгач, Жоселин III де Куртеньеге карашли мулкларга кўшиб юборишди.

Б) Торон лордлиги - салибчилар курган калъа эди, 1187 йили Салохиддин Торонни босиб олди, 1191 йили унинг буйруги билан бузиб ташланган. Кейинроқ худуд антиохияликлар кўлига ўтди, калъа 1266 йили салибчилардан тортиб олинган. Тороннинг вассаллари Шатонеф (1105 йили қурилган, кейин госпитальерларга берилган 1167 йили Нуриддин томонидан босиб олинган) ва Торон Ахмуд Байрут лордларига карашли бўлиб, 1261 йили теvтон рицарларига сотиб юборилганди.

2) Назарет лордлиги (1115 йили ташкил топган);

3) Хайфа лордлиги - Назарет архиепископи вассали эди.

2. Яффа ва Аскалон графлиги (1100 -1268). Яффа графлигини биринчи салиб юришидан сўнг Готфрид Бульонский ташкил қилди. 1153 йили салибчилар Аскалонни олишгач Яффага кўшиб юборишди. Графлик 1268 йили султон Байбарс томонидан тугатилди. Графлиkning иккита вассали бор эди:

1) Рамла лордлиги - 1101 йили салибчилар томонидан истило қилинган. Рамла 1126 йилдан Яффа графлигининг ажралмас қисмига айланди. 1134 йилдан графлик вассали бўлган холда Рамла лордлиги макomini олди. 1177 йили Рамла яқинида Салохиддин мохов қирол Болдуин IV бошлиқ салибчилардан енгилганди. Лекин 1187 йили Салохиддин Рамлани ишғол этди. Учинчи салиб юриши давомида салибчилар уни қайтариб олишди;

2) Ибелин - 1141 йили Яффа ва Аскалон ўртасида қурилган калъа. 1187 йили Салохиддин томонидан эгалланган. Олтинчи салиб юришидан сўнг, 1241 йили, салибчиларга қайтариб берилди.

Кейин, Яффа ва Аскалон графлиги қулагунча, фаолият кўрсатди.

3. Сайда сеньорлиги - Сайдани салибчилар 1110 йили эгаллаганди. Уни 1187 йили Салохиддин қайтариб олди ва 1197 йилгача мусулмонлар қўлида эди. Кейин салибчилар қўлида 1260 йилгача қолди. Айн Жолут жанги пайтидан шаҳар мўғуллар томонидан вайрон этилган. Сайда кейин мамлукларга ўтди.

Триполи графлиги - Биринчи салиб юришидан сўнг Фаластинда салибчилар томонидан тузилган тўрт давлатдан бири. 1105-1289 йилларда мавжуд бўлган.

Графлик асосчиси Раймунд Тулузский хисобланади. Граф Фаластинда ўзининг ери бўлишини истарди. 1105 йили Триполи қамали пайтида у вафот этди. Ворислари Триполини эгаллаб янги графлик тузишди.

Графлик 1289 йили, султон Қуловун Триполини эгаллагач, туга-: тилди.

Фаластин биринчи ва иккинчи салиб юриши оралигида. Норвегларнинг салиб юриши (1107 - 1110). Юриш Норвегия қироли Сигурд I томонидан ташкиллаштирилди. Юришда, шунингдек, Қуддус қироллиги (Болдуин I) ва Венеция Республикаси (Орделафо Фа-льеро) қўшини қатнашди.

Норвегларнинг Англияга қелиши (1107 -1108). Сигурднинг тахминан 5 минг қишилиқ қўшини 60 та кемада 1107 йил қузида Генрих ҳукмронлик қилаётган Англияга қелди.

Норвеглар Англияда 1108 йил баҳоригача туриб юришни давом эттиришди.

Иберия минтақасида (1108 - 1109). Салибчилар Галисиядаги Сан-Жеймс шаҳрига жойлашишди ва ўша ерда қишлашди. Қишга қелиб қўшинда озик-овқат таъминотида

етишмовчилик бошланди. Шахар лорди норвегларга озик-овкат сотмасликни буюрди. Бундан газабланган салибчилар лорд касрига хужум килиб талон-торож этишди. Юриш давомида салибчилар денгиз карокчиларига йўликишди. Киска тўкнашувда карокчиларни мағлуб этишди ва уларнинг 8 та кемасини қўлга киритишди. Шундан сўнг улар Андалусияга келиб Синтра калъасига (ҳозирги Синтра, Португалия) хужум килиб эгаллашди. Чўкинишни истамаганларни кириб ташлашди. Кейин ахолисининг ярми мусулмон, ярми христианлардан иборат Лиссабонга боришди. Улар билан уч марта тўкнашиб барчасида галаба қозонишди ва катта ўлжага эга бўлишди. Кейин Ал-Касрдаги Алкассага юриб галабага эришишди ва шаҳар ахолисини киргин қилишди.

Балеарда (1109). Норвеглар Гибралтардан ўтишда денгиз карокчилари билан тўкнашиб галабага эришишди ва Балеар оролларига етиб келишди. У ерда муваффақиятли ҳаракат қилиб арабларни енгилди. Лекин мустақил тоифа бўлмиш энг катта орол Майоркани эгаллашга журъатлари етмай хужум қилишмади.

Сицилияда (1109 -1110). Салибчилар 1109 йил баҳорида Рожер II таклифига қўра Сицилияга келишди.

Фаластинда (1110). Нихоят, норвеглар 1110 йил баҳорида Аккра (ёки Яффа)га етиб келишди ва Куддусга йўл олишди. Уларни Куддус кироли Болдуин илик қутиб олди. Болдуин Сигурд I билан Йордан дарёсига борди ва Куддусга қайтиб келди.

Сайда камали (1110). Норвегиядан келган салибчилар Сайдани камал қилишда иштирок этишди. Шаҳар салибчилар томонидан истило қилинди ва Сайда лордлиги тузилди. Норвеглар шундан сўнг ортга қайтишди. Улар Килрда киска муддат, сўнг Грециядаги портлардан бирида тўхташди. Сигурд у ерда қучли шамоқ бўлишини қута бошлади. Қучли шамоқ бошлангач, елканли кемалари билан Константинополга сузди. Барча Константинополь халқи елканли кемаларни қўриш учун денгиз бўйига чопди. Уларни император Алексей I қутиб олди ва шаҳар портини очди.

Салибчиларнинг Норвегияга қайтиши (1110 - 1113). Сигурд ўзининг барча кемаларини ва қўлга қиритган нарсаларини Византия императорига топширди, бунинг эвазига жуда қўп отларни олиб юртига қуруқликдан кетишга тайёргарлик қўрди. Салибчиларнинг бир қисми Византия империясида хизмат қилиш учун қолди. Сигурд Европа бўйлаб 3 йилга яқин саёҳат қилди. Болгария ва Венгриядан ўтиб, Паннония, Швабия ва Баварияга келди. Баварияда Мукаддас Рим империяси ҳукмдори Лотар билан учрашди. Кейин Данияга келди ва қирол Ниле билан қўришди. Сигурд Ниле жихозлаган кемада Норвегияга етиб олди.

Сармада жанги - 1119 йил 28 июнь куни Халаб амири ва Антиохия князлиги ўртасида бўлиб ўтган жанг.

1117 йил майда ортуқийлар сулоласидан бўлган отабек Гозий Халаб ҳукмдори бўлди. Салибчилар 1118 йили Халабдан шимолдаги Азизни истило этишди. 1119 йили салжуқийлар Антиохияга хужум қилди.

Рожернинг қўшини Артах калъасидан йўлга чиқиб 20 июнь куни Сармада тоғли йўли яқинида ўрнашди. Патриархнинг Куддус ва Триполидан ёрдам олиш ҳақидаги маслаҳатини қабул қилмади.

Отабек Гозий Дамашк амирининг мададини қутмай 27 июнь куни салибчилар лагерини қуршаб олди. 28 июнь куни эрталаб салибчилар қуршовда қолганини тушунишди. Бор қучлари билан урушишларига қарамай, қашатқич мағлубиятга учрашди, салибчилар раҳбари Рожер Саленский юзига урилган қилич зарбидан ҳалок бўлди. Бу жангда қўлаб салибчилар ўлгани учун, у «Қонли майдондаги жанг» деб ҳам номланади.

Жангда мусулмонлар галабага эришишига карамай, Антиохияни эгаллай олишмади. 14 август куни Гозий кўшини Антиохия якинида салибчилар томонидан чекинишга мажбур қилинди.

Азаз жанги - 1125 йил 11 июнь куни салибчилар ва салжукийлар ўртасида бўлиб ўтган жанг.

1123 йил 18 апрелда Куддус кироли Болдуин II Эдесса йўлида I асирга олинган. 1124 йил 19 октябрь куни 80000 динор эвазига қўйиб юборилди. Орадан кўп ўтмай Болдуин Халабни камал қилди. Мосул отабеги Бурзукий Халабга ёрдам бериш учун шошилди. Унинг хужумидан сўнг салибчилар камални тўхтатишга мажбур бўлишди.

Кейин Бурзукий Эдесса графлигига қарашли Зерданни камал қилди. Болдуин II, Жослен I ва Триполи графи Понс кўшини Бурзукий кўшини билан тўқнашди.

Болдуин кўшинини чекинтириб салжукийларни ўзи учун қулай ерга олиб чиқишга эришди, кейин қонли жанг бошланди, салжукийлар мағлуб бўлишди. Салибчилар катта ўлжани қўлга қиритган. Кейинчалик мазкур пуллар қўплаб асирларни озод қилишга сарфланди, жумладан, Эдесса графи Жослен II ни ҳам.

Азаздаги галаба туфайли салибчилар Сармада жангидан сўнг бой берилган мавқеларини тиклашди. 1128 йили Халаб ва Дамашк саркарда Зангий қўл остида бирлашгач, салибчилар Суриянинг шимолидаги ҳудудлар устидан назоратни йўқотиб боришди.

1127 йили Мосул амири бўлган Имодуддин салибчиларга катта хавф сола бошлади. У қўл остида салибчиларга қўшни бир қанча ҳудудларни эгаллаб Суриянинг катта қисми ва деярли бутун Месопотамияни ўз ичига олган қучли давлат тузди. 1144 йили эса Эдессани қўлга қиритди.

Эдессанинг бой берилиши ҳақидаги хабар Гарбга ҳам етиб бориб, у ерда иккинчи салиб юриши ўтказишга ҳаракат бошланди. Бернард Клервоскийнинг тарғиботи қирол Людовик VII бошчилигидаги француз рицарларини ҳаяжонга солиб, ҳаракатга келтирди. Кейин Бернард немис императори Конрад III ни ҳам юришга жалб қилди. Конрад билан бирга унинг жияни Фридрих Швабский ва қўплаб немис князлари иштирок этди.

“Шаркнинг машҳур сулолалари” китобидан

Шодмон Воҳидов

Алишўер Кодиров